

کاربرد صفات و افعال در شعر کودک

شایا محمدی رفیع

به عقیده «پیازه»، کودک به دو روش می‌آموزد: فیزیکی و منطقی. داشت منطقی که عبارت است از رشد مفاهیمی مانند روابط اشیا به حسب اندازه، شکل و رنگ، یا اعداد و کمیت‌ها (مثل کمتر، بیشتر و برابر) یا مفاهیمی مانند فضا و بعد و زمان، به سادگی برای خردسالان حاصل نمی‌شود.

فعل

از جمله مهم‌ترین و پرکاربردترین این مفاهیم، «زمان» و بعد «فاصله و نسبت» است. کودکان اغلب دو مفهوم متوازی (گذشته، حال، آینده) و تداوم (تعداد دقیقه‌ها، روزها یا سال‌ها) را با یکدیگر اشتباه می‌کنند. خردسال عمدتاً در زمان «حال» زندگی می‌کند و برای او مفهوم‌های «گذشته» و «آینده» چنان روشی نیست. به‌ویژه «آینده»، آخرین مفهومی است که خردسال درک می‌کند.^۱

به همین دلیل، کاربرد فعل ریطی در شعر کودک فراوان است، زیرا بیشتر به زمان حال و گذشته پرداخته می‌شود.

من گرچه در زمینم
چشمم به آسمان است
این جا نشسته‌ام من
اما دل من آن جاست^۲

شاعرانی که به ساختار زبان اهمیت می‌دهند، تا جایی که مقدور است، فعل را در آخر ابیات می‌آورند.
باد بهاری وزید
به باغ مژده آورد
تمام بوته‌ها را
یکی یکی خبر کرد^۳

بسامد فعل‌های ساده، در شعر شاعران کودک، بسیار بیشتر از فعل‌های ترکیبی است. در یک بررسی که براساس مجموعه اشعار شش تن از شاعران بیش و پس از انقلاب، در گروه‌های سنی «ب» و «ج» (براساس طبقه‌بندی سنی کانون پژوهش فکری کودکان و نوجوانان) انجام شد، ۷۲۰ قطعه شعر و ازگان کلیدی آن‌ها استخراج شد. این شاعران عبارتند از: عباس یمینی‌شیریف، محمود کیانوش، پروین دولت‌آبادی، مصطفی رحماندوست، اسدالله شعبانی و افسانه شعبان نژاد. با توجه به بسامد برخی و ازگان،

می‌توان به میزان استفاده شاعران از صفات و افعال بی‌برد.

برای معرفی پر سامدترین واژگان، مجموعه آن‌ها در جدول‌هایی دسته‌بندی و تنظیم شده است. پس از بررسی جداول مشخص شد که مبنای ۳۰ درصد، بالاترین میزان واژگان را در خود جای می‌دهد، به خصوص واژگانی که بسامدی بالای ۱۰ دارند.

در بخش افعال، با توجه به ۲۰۶ فعل به کار رفته، می‌توان به این نتایج رسید: ۳۰ درصد از پرسامدترین افعال، به ترتیب عبارتند از: ماندن، رفتن، دیدن، آمدن، گفتن، کشیدن، دادن، گشتن، نشستن، آوردن، گرفتن، دویدن، رسیدن، چیدن، خنده‌یدن، پریدن، ریختن، افتادن، رسیدن، گشیدن، دادن، گشتن، شکستن، خوابیدن، گشودن، باریدن، گذاشت، دانستن، پر زدن، بستن، جستن، برخاستن، مردن، پر کردن، رویدن، پر کشیدن، پرواز کردن، ایستادن، پوشیدن، پاشدن، کاشتن، باز شدن، رویدن، واشدن، چکیدن، نوشتن، دمیدن، شستن، وزیدن، بیدار شدن، بوسیدن، بخشیدن، صدا کردن، تکاندن، گم شدن، پیدا شدن، انداختن، آویختن، نشان دادن، خریدن، کوشیدن و جوشیدن.

پرسامدترین این افعال، پیش از انقلاب، عبارتند از: آمدن، گفتن، کشیدن، دادن، گشتن، آوردن، گرفتن، ریختن، افتادن، رسیدن، گشودن، گذاشت، دانستن، بستن، جستن، پرواز کردن، ایستادن، پاشدن، باز شدن، دمیدن، شستن، وزیدن، بیدار شدن، پیدا شدن، آویختن، کوشیدن و جوشیدن.

کودکان اغلب
دو مفهوم متواالی
(گذشته، حال، آینده)
و تداوم
(تعداد دقیقه‌ها،
روزها یا سالها) را
با یکدیگر
اشتباه می‌کنند.
خردسال عمدتاً
در زمان «حال»
زندگی می‌کند
و برای او مفهوم‌های
«گذشته» و «آینده»
چندان روشن نیست.
به‌ویژه «آینده»،
آخرین مفهومی است
که خردسال
درک می‌کند.

پرسامدترین این فعل‌ها پس از انقلاب عبارتند از: ماندن، رفتن، دیدن، نشستن، دویدن، رسیدن، چیدن، خنده‌یدن، پریدن، افتادن، رسیدن، دوست داشتن، پر شدن، شکستن، خوابیدن، باریدن، پر زدن، برخاستن، مردن، پر کردن، رویدن، پر کشیدن، ایستادن، پوشیدن، کاشتن، رویدن، واشدن، چکیدن، نوشتن، بوسیدن، بخشیدن، صدا کردن، تکاندن، گم شدن، انداختن نشان دادن و خزیدن.

ترتیب شاعران، با توجه به میزان استفاده از افعال، این گونه است: مصطفی رحماندوست، عباس یمینی‌شریف، محمود کیانوش، اسدالله شعبانی، افسانه شعبان‌نژاد و پروین دولت‌آبادی.

صفت

صفات نقش مهمی در تصویر سازی کودک ایفا می‌کنند. به عنوان مثال، در شعر «صف چنارها»، گرچه بیشترین واژگان سازنده شعر را عناصر طبیعت تشکیل داده‌اند، چون شاعر قصد ارائه تصویری حزن‌انگیز دارد تا تاراحتی خود را از نباریدن باران نشان دهد، از صفاتی چون خسته، غمگین و تشنگ بهره می‌گیرد. این صفات، اندوه را به عناصری چون آسمان، چتار، خاک، قطره، آب... تحمیل می‌کنند و البته نوع وزن به کار رفته در شعر نیز شاعر را به هدف خود می‌رساند:

از آسمان قطره‌ای

نمی‌رسد بر زمین

چنارها همیشه

گرفته‌اند و غمگینِ^۴

شاعر قادر است تنها با آوردن صفات، با مخاطبان خود رابطه برقرار کند، بی‌آن که نیازمند ساختن جملات طولانی و به کار بردن واژگان توضیحی زائد گردد:

یک قفس

یک نوک بسته در آن

یک دل غمگین و شکسته در آن

یک درخت

بی‌خبر از بوی بال

سبز ولی ساكت و بی‌قیل و قال

یک کلید

بر نوک میخی اسیر

سرد و خجالت‌زده و سربه زیر

یک دعا

شاعرانی که
به ساختار زبان
اهمیت می‌دهند،
تا جایی که مقدور است،
فعل را در آخر ابیات
می‌آورند.

ساده و بی‌ادعا

از دل شب می‌گذرد تا خدا

یک طلوع

غرق در آواز بال

با قفسی باز و هزاران سؤال^۵

در شعر کودک، تتابع اضافات کم است. از آن‌جا که ترکیب در شعر کودک رایج نیست، صفات معمولاً کلی و مجرد هستند و صفت‌های ترکیبی که شعر را نو می‌کنند، کمتر به چشم می‌خورد. در دوره اخیر، این مسائل ملموس‌تر است. در شعر پیش از انقلاب، ترکیب‌های انتزاعی بیشتر استفاده شده است:

به خانه‌ها

طلوع خنده‌های کودکان

تبسم شکوفه‌های زندگی است^۶

دنیای کودک، از رنگ‌های شاد و محرك سرشار است و شاعر کودک، با به کار بردن ترکیب‌های وصفی، چون آسمان آبی، دریای آبی، جنگل سبز، ماهی قرمز، گل‌های رنگارنگ، برگ‌های زرد و غیره، کودک را در شناخت بهتر این دنیا کمک می‌کند. رنگ‌های مورد استفاده شاعران، به ترتیب بسامد عبارتند از: سبز، آبی، زرد، سفید، سرخ، سیاه، قرمز، طلایی، کبود، نارنجی، صورتی، قوه‌هایی، مشکی و فیروزه‌ای.

دو رنگ آبی و سرخ، پس از انقلاب بالاترین بسامد را به خود اختصاص داده اند.

در بررسی ۷۲۰ شعر از شش تن از شاعران پیش و پس از انقلاب اسلامی، با توجه به ۲۷۵ واژه یافت شده، می‌توان به نتایج زیر رسید:

۳۰ درصد از پرسامدترین صفات، به ترتیب عبارتند از: پاک، شاد، زیبا، سبز، خوب، دو، مهریان، کم، گرم، قشنگ، کوچک، بالا، آرام، تنها، تنده، سرده، پنج، ناز، آبی، زرد، سفید پشت، سرخ، نرم، سیاه، خسته، شیرین، شادمان، بزرگ، جوان، بلند، زود، شوم، پیدا، بسیار، گوشه، تازه، بهتر، آشنا، آهسته، آزاد، خندان، خشک، خوشبو، مهم، پاره، تاریک، راست، رها، صد، خرم، بد، خام، تنگ، جلو، خوشحال، دراز، غمگین، صاف، زنده، قرمز، سخت، شکسته، آباد، آخر، ساده، خیس، خالی، فراوان، مرده، راحت، درست، سنگین، زیاد، داغ، ده، تشنه، تر، تابان، بیکران، زلال، سبک، سه، دیدنی و نهنمن.

پرسامدترین این واژگان، پیش از انقلاب عبارتند از: شاد، خوب، دو، مهریان، گرم، بالا، آرام تنده، سرده، ناز، سفید، پشت، نرم، سیاه، شیرین، شادمان، پیدا، بسیار، بهتر، آشنا، آزاد، خندان، خوشبو، تاریک، راست، رها، صد، خرم، بد، خام، جلو، دراز، زنده، قرمز سخت، آباد، فراوان، مرده، راحت، درست، سنگین، تشنه، تر، تابان، بیکران و سبک.

پرسامدترین این واژگان، پس از انقلاب عبارتند از: پاک، زیبا، سبز، کم، قشنگ، کوچک، تنها پنج، آبی، زرد، پشت، سرخ، خسته، بزرگ، جوان، بلند، زود، شوم، گوشه، تازه، آهسته، خشک، مهم، پاره، رها، تنگ، خوشحال، غمگین، صاف، شکسته، آخر، ساده، خیس، خالی، زیاد، داغ، ده، زلال، سه، دیدنی و نهنمن.

ترتیب شاعران، با توجه به میزان استفاده از صفات، این گونه است: مصطفی رحماندوست، محمود کیانوش، عباس یمینی‌شریف، اسدالله شعبانی، افسانه شعبان‌نژاد، پروین دولت‌آبادی.

در نتیجه، پرکارترین شاعر در بین شعراً مورد بررسی، درخصوص میزان استفاده از صفات و افعال در شعر، مصطفی رحماندوست است.

در شعر کودک،
تابع اضافات کم است.
از آن‌جا که ترکیب
در شعر کودک
رایج نیست،
صفات معمولاً کلی و
 مجرد هستند
و صفت‌های ترکیبی
که شعر را نو می‌کند،
کمتر به چشم می‌خورد.

دنیای کودک،
از رنگ‌های شاد و محرك
سرشار است
و شاعر کودک، با به کار
بردن ترکیب‌های وصفی،
چون آسمان آبی،
دریای آبی، جنگل سبز،
ماهی قرمز،
گل‌های رنگارنگ،
برگ‌های زرد و غیره،
کودک را
در شناخت بهتر این دنیا
کمک می‌کند.

پی‌نوشت‌ها:

۱ - معیارهای انتخاب و ارزیابی کتاب‌های خردسالان، رضا رهگذر ص ۷۱

۲ - یمینی شریف، عباس؛ ابرهای جاندار، مجموعه باغ نغمه‌ها، تهران: بنگاه نشر و ترجمه کتاب

۳ - شعبانی، اسدالله؛ بنفشه شده برنده، مجموعه زمین کوچک من، تهران: شکوفه، ۱۳۷۶

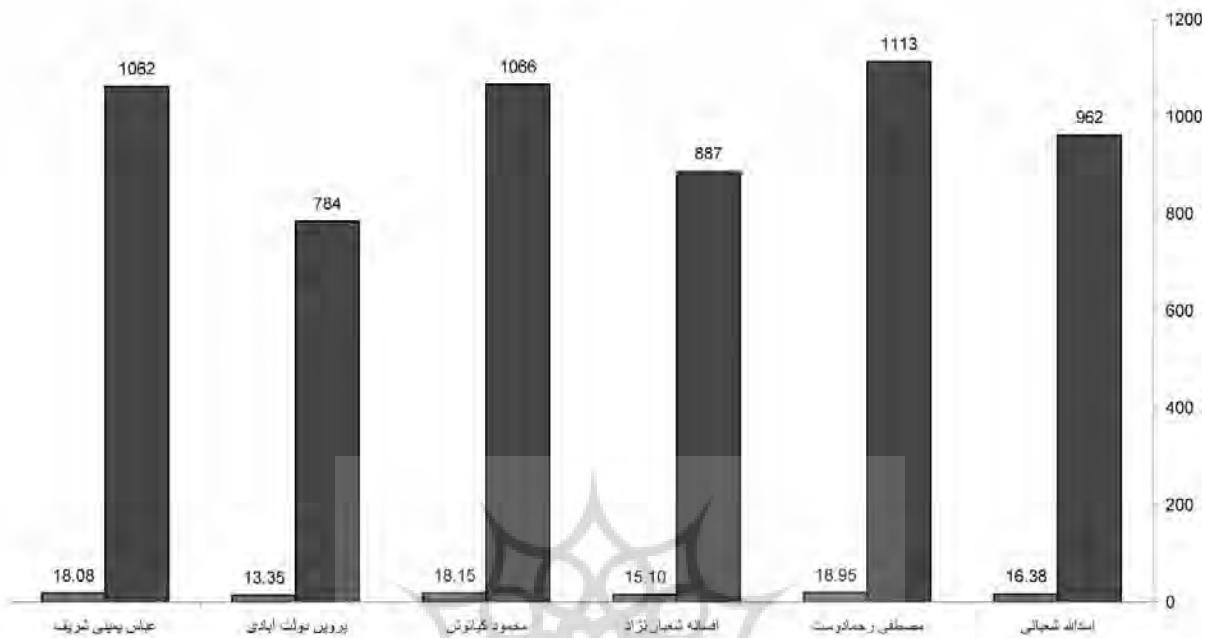
۴ - شعبانی، اسدالله؛ شعر صفت چنارها، مجموعه جشن جوانه‌ها، تهران: مدرسه، ۱۳۷۰

۵ - شعبان نژاد، افسانه؛ شعر هزاران سوال، مجموعه سایه‌های مهریان، تهران: محرب، ۱۳۸۳

۶ - کیانوش، محمود؛ صدای کودکان، مجموعه بچه‌های جهان، تهران: توکا، ۱۳۵۸

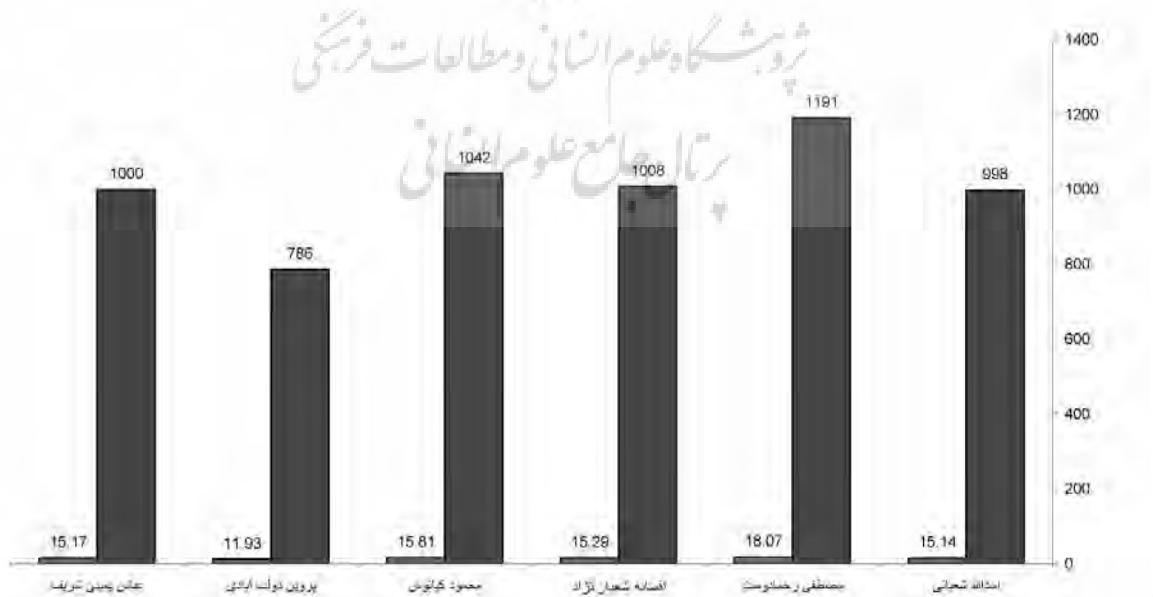
فرازه	شمساً نسبي	رسانیده وست	مسعبان نشراد	کیانوش	دولت آباد دی	گستین شریف	بیشتر از انتداد	پس از
زود	۶	۴۲/۸۶	۳۴	۴۰/۰۰	۹	۳۵/۰۰	۴۰/۱/۱۷	۸۰/۳۴
شوم	۳	۳۳/۰۳	۱۳	۱۰/۰۰	۳	۳۰/۰۰	۵۰/۱/۸۵	۷۳/۴۳
پیدا	۷	۲۷/۷۳	۱۱	۱۰/۰۰	۷	۲۰/۰۰	۵۰/۱/۸۲	۶۳
پسیار	۴	۳۱/۰۵	۱۰	۰/۰۰	۲	۲۰/۰۰	۵۰/۰۰	۶۴
گوش	۱۲	۴۱/۳۸	۹	۰/۰۰	۵	۲۹/۴۱	۳۱/۰۳	۶۴
تازه	۱۳	۴۱/۱۷	۱۲	۰/۰۰	۷	۳۱/۰۳	۳۲/۷۸	۶۴
پھر	۲	۱۸/۱۸	۱۱	۰/۰۰	۷	۱۳/۰۰	۱۲/۱۲	۶۴
اشنا	۳	۱۱/۷۳	۱۰	۱۰/۰۰	۳	۱۳/۰۱	۱۸/۰۲	۶۴
امتد	۶	۱۷/۶۵	۱۰	۱۰/۰۰	۲	۱۰/۰۰	۲۰/۰۰	۶۴
آزاد	۵	۷۱/۴۳	۱۰	۰/۰۰	۰	۳۳/۰۳	۳۳/۰۳	۶۴
خندان	۸	۴۴/۴۴	۱۰	۰/۰۰	۲	۳۸/۰۰	۴۰/۰۰	۶۴
خشک	۷	۲۶/۰۹	۹	۰/۰۰	۱	۳۱/۰۰	۶۰/۰۰	۶۴
خوشبو	۳	۳۴/۷۸	۹	۰/۰۰	۰	۵۷/۸۹	۱۱/۰۵	۶۴
صهم	۱	۳۰/۳۰	۱۰	۰/۰۰	۰	۳۳/۰۳	۳۸/۰۰	۶۴
پاره	۶	۴۰/۰۰	۷	۰/۰۰	۳	۳۰/۰۰	۱۴/۰۰	۶۴
تاریک	۱	۷/۶۹	۱۰	۰/۰۰	۰	۰/۰۰	۰/۰۰	۶۴
راست	۲	۲۲/۲۲	۰	۰/۰۰	۰	۰/۰۰	۰/۰۰	۶۴
رها	۱۰	۴۷/۶۴	۱۰	۰/۰۰	۷	۱۹/۰۰	۳۴/۰۰	۶۴
سد	۲	۲۵/۰۵	۱	۰/۰۰	۰	۰/۰۰	۰/۰۰	۶۴
خرم	۳۰	۰/۰۰	۳	۰/۰۰	۰	۰/۰۰	۰/۰۰	۶۴
بلد	۱	۱/۱۴	۱	۰/۰۰	۰	۰/۰۰	۰/۰۰	۶۴
خام	۲۸	۴۷/۶۷	۱۰	۰/۰۰	۳	۳/۰۰	۰/۰۰	۶۴
تنگ	۲۷	۶/۶۷	۷	۰/۰۰	۵	۲۷/۲۷	۰/۰۰	۶۴
جلو	۲۷	۳/۴۴	۳	۰/۰۰	۰	۰/۰۰	۰/۰۰	۶۴
خوشحال	۲۶	۳۲/۱۱	۸	۰/۰۰	۳	۳۲/۱۱	۱۰/۰۰	۶۴
در از	۲۶	۷/۰۰	۷	۰/۰۰	۳	۲۰/۰۰	۰/۰۰	۶۴
غمکن	۲۵	۱۱/۱۱	۱۱	۰/۰۰	۰	۲۷/۷۸	۰/۰۰	۶۴
صفاف	۲۵	۲۲/۲۲	۱۳	۰/۰۰	۱	۷۲/۷۷	۰/۰۰	۶۴
زنده	۲۴	۰/۰۰	۲	۰/۰۰	۱	۸/۳۳	۰/۰۰	۶۴
قرمز	۲۳	۳/۲۱	۸	۰/۰۰	۰	۰/۰۰	۰/۰۰	۶۴
سخت	۲۲	۲/۲۲	۲	۰/۰۰	۰	۰/۰۰	۰/۰۰	۶۴
شکسته	۲۱	۰/۰۰	۲	۰/۰۰	۰	۰/۰۰	۰/۰۰	۶۴
آباد	۲۰	۰/۰۰	۲	۰/۰۰	۰	۰/۰۰	۰/۰۰	۶۴
آخر	۲۰	۰/۰۰	۲	۰/۰۰	۰	۰/۰۰	۰/۰۰	۶۴

وازگان در شعر کودک
(صفت)



نمودار میزان استفاده شاعران از صفات

وازگان در شعر کودک
(طبیعت)



نمودار میزان استفاده شاعران از فعل